

KEJNZIJANSKA PARADIGMA

Ivan Lovre*

Sažetak: Teorijske ideje Džona Majnarda Kejnza ostvarile su ogroman uticaj na celokupno razumevanje ekonomije kao nauke i izazvale veliki broj kontroverzi, kako na metodološkom, tako i na empirijskom polju ekonomije. Njegove ideje, i danas, imaju velik broj sledbenika i predstavljaju osnov za znatan broj ekonomskih modela i kreiranje ekonomske politike velikog broja zemalja.

Ključne reči: kejnzijanski ekvilibrijum, Sejov zakon, agregatna ponuda i tražnja, nadnice, investicije, državna intervencija.

Abstract: Theoretical ideas of John Maynard Keynes made enormous influence on the entire conception of economics as science and generated great number of controversies, as on methodological, as on empirical field of economy. His ideas, even nowadays, have great number of pilgrims and symbolize fundament for a number of economic models and creating economic policies of many countries.

Key words: Keynesian equilibrium, Say law, aggregate supply and demand, wage, investment, state intervention.

Uvod: kratka biografija džona Majnarda Kejnza

Posle „zlatnih“ dvadesetih godina 20. veka, u oktobru 1929. godine, posle sloma njujorške berze, i krize koja je nastupila povlačenjem kapitala iz nacionalnih ekonomija Zapadne Evrope, celokupni kapitalistički sistem našao se na kolenima. Duboku recesiju koju je iskusio kapitalistički svet, pratio je slom ekonomskih ideja i modela tog vremena, formulisanih u Sejovom zakonu, po kojem svaka ponuda kreira sopstvenu tražnju. Klasična ekonomska misao nije imala odgovor na ovakve trendove i nije bila u mogućnosti da svojim metodološkim aparatom predvidi ovakav oblik krize. Globalna recesija iz tridesetih godina 20. veka je, osim, ogromne nezaposlenosti u vodećim kapitalističkim privredama, postavila pozornicu i za teorijsku revoluciju u ekonomiji, tj. Kejnzijansku revoluciju.

Od rađanja kapitalističke privrede u 18. i 19. veku, celokupna klasična ekonomska misao nije mogla da predvidi globalnu krizu. Klasična paradigma je počivala na modelima koji su pretpostavljali savršenost tržišta, glorifikaciju konkurencije i fleksibilnosti ekonomskih kategorija uz konstantnost tehničko-tehnološkog progressa. Disonantni tonovi su se mogli pronaći, jedino, u radovima marksističkih mislilaca i ponekog „jeretika“, poput T. Veblena (oca institucionalističke ekonomije).

Džon Majnard Kejnz rođen je iste godine (5. juna 1883. g.), kada je umro jedan od mislilaca revolucije Karl Marks. Rođen je u porodici intelektualaca (otac mu je bio poznati ekonomista i profesor, a majka aktivna u političkom radu i jedno vreme gradonačelnik Kembridža). Ekonomiju je učio od A. Maršala, tada profesora na Kembridžu. Radio je na King koledžu u Kembridžu. Bio je poznati finansijski i berzanski stručnjak, šef britanske delegacije na konferenciji u Breton Vudsu, za vreme osnivanja Međunarodnog monetarnog fonda i Međunarodne banke za obnovu i razvoj. Takođe, bio je i direktor Engleske banke (Bank of England, 1941-

* Ivan Lovre, stručni saradnik, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad

1944). Pored ekonomije i filozofije, interesovao se za razvoj umetnosti i kulture, i pripadao „Blumsberi grupi”, grupi umetnika, intelektualaca i književnika, ali ga je interesovanje za ekonomiju odvojilo od ove grupe. Od 1906. godine, nakon položenog državnog ispita radio je u Ministarstvu za Indiju, ali se uskoro posvetio proučavanju teorije verovatnoće i kao rezultat toga nastalo je 1921. njegovo delo „*Treatise on Probability*” (*Rasprava o verovatnoći*). Kejnz je 1911. postao kourednik vrlo uticajnog časopisa Kraljevskog ekonomskog društva *Economic Journal*, čiji je urednik ostao do 1945. g.

Objavljivanje rada „*Indian Currency and Finance*” (*Indijska valuta i finansije*) svrstalo ga je u red vrlo poznatih monetarista, što mu je omogućilo zapošljavanje u Ministarstvu finansija, gde je radio do kraja Drugog svetskog rata. Bio je britanski finansijski predstavnik na Mirovnoj konferenciji u Versaju. Nezadovoljan nametnutim obavezama poraženoj Nemačkoj povukao se sa Mirovne konferencije. Nezadovoljstvo je rezultiralo 1919. g. njegovim poznatim napadom na uslove mirovnog ugovora u knjizi „*The Economic Consequences of the Peace*” (*Ekonomске posledice mira*).

Nakon napuštanja Mirovne konferencije posvetio se zvanju predavača na King koledžu, ali ubrzo smanjuje svoje nastavne obaveze i posvećuje se špekulativnim poslovima na berzi gde je zaradio veliko bogatstvo. Godine 1923. objavljuje „*Tract on Monetary Reform*” (*Traktat o monetarnoj reformi*) na osnovu koje je 1930. g. objavio dvotomno delo „*Treatise on Money*” (*Rasprava o novcu*) u kojima je raspravljao o upravljanju novčanom masom i protiv važenja zlatnog standarda. U *Raspravi o novcu* razvijene su neke od ideja koje će kasnije biti detaljno razrađene u njegovom najpoznatijem delu „*The General Theory of Employment, Interest and Money*” (*Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca*) koja je objavljena 1936. g. U međuvremenu je objavio „*Essays in Persuasion*” (*Eseji o uveravanjima*), 1931. i „*Essays in Biography*” (*Biografski eseji*), 1933. g. Takođe, u ovom periodu, depresije i nezaposlenosti, mere za ublažavanje nezaposlenosti objavljivao je u velikom broju pamfleta. U jednom od njih „*The End of Laissez faire*” (*Kraj lese-fera*) (1926. g.) preispituje i nastoji preinačiti ovu doktrinu nabrajajući listu državnih zahvata u privredi. Krajem 1930-tih postajao je sve zabrinutiji finansijskim teretima što su ga nametale pripreme za rat sa Nemačkom, što je izložio 1940. g. u radu „*How to Pay for the War*” (*Kako platiti za rat*). Ovaj rad ga je uvrstio u Komisiju za pregovore o Maršalovom zajmu za obnovu Velike Britanije i omogućio mu da postane potpredsednik Svetske banke gde je s velikom predanošću radio na obnovi međunarodnog monetarnog sistema. Velika predanost i naponi na poslu uticali su da doživi srčani udar 1946. g. od čijih posledica je iste godine preminuo u 63. godini.

Opšta teorija: osnovne teorijske ideje

Teorije, koje je Kejnz sistematično izložio prvi put u delu *Opšte teorija zaposlenosti, kamate i novca* nisu bile tako razrađene da bi predstavljale zaokružen novi opšti sistem ekonomske analize, ali utrle su put daljem razvoju ekonomske teorije. Treba imati u vidu da su Kejnzove teorije nastale istraživanjem problema privrednih ciklusa, oblašću koja je dugi niz decenija do tada bila odvojena od opšte ekonomske teorije. Kejnz je bio okupiran krizom zaposlenosti koja se drastično produbljivala u SAD, V. Britaniji i razvijenijim evropskim državama. Uz to, i unutar same ekonomije kao naučne discipline, dominirajuće Maršalijanske mikroekonomije, nastajala su korenita proširenja koja su dovela do preispitivanja neoklasične monetarne teorije (E. H. Čemberlen, J. Robinsom, R. Kan, R. F. Harod, i dr.). Opšte preispitivanje neoklasične ekonomske teorije je značajno doprinelo razvoju Kejnzovih ideja kao alternativa neoklasičnoj teoriji, ali i popularnosti ideja izloženih u *Opštoj teoriji*... . Značaj ovog dela je ubrzo široko priznat u akademskim krugovima i od strane kreatora ekonomske politike, jer se shvatilo da da Kejnz pokušava da preispita faktore koji određuju opšti nivo privredne aktivnosti.

Kejnz i klasičari

Prema Kejnzu klasična ekonomija i njeni tvorcii (u koje je ubrajao i klasičare i neoklasičare od A. Smita i D. Rikarda do A. Maršala i A. C. Pigoa), koriste idealizovani model, zasnovan na Sejovom zakonu tržišta. On smatra da je klasična politička ekonomija zaokupljena raspodelom i činiocima koji određuju relativne udele proizvodnih faktora u društvenom proizvodu, dok je njegovo nastojanje da objasni faktore koji određuju nivo opšte ekonomske aktivnosti. Klasičari pretpostavljaju da privredni sistem, sam po sebi, teži ka punoj zaposlenosti proizvodnih faktora, iz čega je proistekao Sejov zakon tržišta¹ - o neizbežnoj ravnoteži ponude i tražnje. Očito, što je Kejnz pravilno uočio, klasičari zanemaruju problem kriza, odnosno da može postojati različit nivo ekonomske aktivnosti uz isti obim angažovanja proizvodnih faktora. Jednostavno rečeno, klasici su razradili svoju teoriju vrednosti i raspodele samo za slučaj pune zaposlenosti – koji Kejnz naziva posebnim slučajem – jer su smatrali da je njihova analiza mehanizma razmene i teorija o akumulaciji kapitala već bila dokazala da ekonomski sistem teži punoj zaposlenosti. Klasičari su shvatali da privreda funkcioniše kao privreda trampe. Roba se razmenjuje za robu, a novac predstavlja samo merilo vrednosti i posrednika u razmeni. Sledstveno Sejovom zakonu tržišta, agregatna štednja uvek je izjednačena sa investiranjem u uslovima pune zaposlenosti. S obzirom na to da su ljudi skloniji sadašnjoj nego budućoj potrošnji, kamatnom stopom kao nagradom za štednju ova veličina se može regulisati, odnosno smatrali su da je obim štednje u pozitivnom odnosu sa visinom kamatne stope. S druge strane, investiranje je u negativnom odnosu sa kamatnom stopom jer se produktivnost investicija smanjuje sa graničnim povećanjem investiranja, uz konstantnost tehnologije. Opadajuća granična produktivnost investiranja znači da su za povećanje obima investicija potrebne niže kamatne stope. I obrnuto, društvo se podstiče na veću štednju sa višim kamatnim stopama. Fleksibilne kamatne stope omogućuju ravnotežu, odnosno izjednačavaju štednju i investicije.

Pretpostavka klasičara o fleksibilnosti nadnica i cena podržava Sejov zakon. Ukoliko je neki privredni sistem trom u prilagođavanju, mehanizmom fleksibilnih nadnica i cena, vratiće se u prvobitnu ravnotežu. Po tom modelu, radnici su uvek spremni da prihvate niže nadnice, a proizvođači niže cene kako bi prodali svoje proizvode. Za svaki poremećaj koji bi prouzrokovao nezaposlenost i smanjenje outputa, konkurencija na tržištu rada i proizvoda uvek bi prilagodila realne varijable ravnoteži.

Upravo na odbacivanju ovih fundamentalnih pretpostavki klasične političke ekonomije, Kejnz je izgradio svoju teoriju. Kejnz je opovrgao Sejov zakon. Ravnoteža štednje i investicija, prema njemu, nije tako jednostavna kako se činilo klasičnim ekonomistima. Štednja i investicije su, osim kamatnom stopom, određene složenim skupom faktora te nema nikakve garancije da će ove dve veličine biti jednake čak ni na nivou ekonomske aktivnosti koja obezbeđuje punu zaposlenost. Drugo, Kejnz je smatrao da monopoli u privredi i radnički sindikati onemogućavaju fleksibilnost nadnica i cena koja bi dovela do prilagođavanja privrede punoj zaposlenosti. On je smatrao da su radnici zarobljeni „novčanom iluzijom“, tj. da je njihovo ponašanje povezano sa nominalnim, a ne sa realnim nadnicama. U tom smislu, Kejnz je kao i klasičari verovao da je nivo zaposlenosti inverzno povezan sa realnim nadnicama, te da odbijanje radnika da prihvate manje novčane nadnice direktno opovrgava mehanizam prilagođavanja u koji su verovali klasičari. U slučaju da radnici prihvate niže najamnine to prihvatanje bi značilo veću zaposlenost samo pod uslovom da cene ostanu konstantne. Međutim, u uslovima pada nominalnih nadnica cene ne mogu ostati konstantne, jer smanjivanje novčanih dohodaka znači i smanjivanje potražnje za proizvodima i niže cene tih proizvoda. Niže cene proizvoda znače da se realne nadnice možda i ne smanjuju i da se zaposlenost

¹ Sejov zakon - Zakon po kojem proizvodnja dobara i usluga generira dovoljno velik dohodak koji omogućava da proizvedena dobra budu prodana (automatsko uspostavljanje ravnoteže na tržištu; ekonomija je samoregulišući sistem).

ne bi povećala. Jednostavno, po Kejnzu, prilagođavanja novčanih nadnica nisu efikasan način za postizanje pune zaposlenosti. Protiv nezaposlenosti bi se moglo efikasno boriti jedino manipulisanjem sa agregatnom tražnjom. Ako su novčane nadnice stabilne, radnici bi bili spremni da prihvate više cene do kojih dolazi usled povećane tražnje. Povećanje cena proizvoda znači snižavanje realnih nadnica čime se podstiče zaposlenost. Očito, Kejnz je obrnuo postavku klasičara: zaposlenost se ne povećava snižavanjem realnih nadnica, već realne nadnice padaju zbog povećane zaposlenosti koja je posledica povećane agregatne tražnje. Pod agregatnom tražnjom Kejnz obuhvata potrošačku i investicionu tražnju. Na osnovu agregatne tražnje Kejnz je izveo sve ostale elemente svog sistema čime je udario temelje svoje teorije. Pri tome treba uvek imati na umu da razmatrajući pojam agregatne tražnje Kejnz nije ostao kod ukupne količine outputa, već je analizirao determinante i sastavne delove ukupne tražnje za proizvodima. Jedan od glavnih elemenata je ukupna potrošnja privatnih dobara i usluga, tj. funkcija potrošnje.

Agregatna ponuda i tražnja

Shodno pretežnom mišljenju, velika ekonomska kriza dovela je u pitanje klasičnu ekonomsku teoriju, prema kojoj se privreda, u dužem roku, kroz prilagođavanje plata i cena stalno vraća u stanje pune zaposlenosti. Kejnz je u knjizi „Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca“ izvršio reviziju te teorije i postavio temelje nove teorije i nove prakse. Kejnz polazi od toga da tržišni mehanizam nije savršen, te da je intervencija države neophodna kako bi se obezbedila stabilnost.

Po Kejnzu, nedovoljna agregatna tražnja je uzrok nezaposlenosti u dugom roku. Država je ta koja svojim merama treba da podstakne agregatnu tražnju koja bi potom „vukla“ proizvodnju, odnosno agregatnu ponudu.

U kejnzijanskom modelu, agregatna ponuda (AS) može se shvatiti kao izvor svih dohodaka u ekonomiji, odnosno jedan dolar vrednosti svih dobara i usluga se može shvatiti i kao dolar dohotka koji dobijaju različiti učesnici u procesu reprodukcije. Odnosno, agregatna ponuda (AS) jednaka je ukupnom dohotku. (kao što smo već naveli da je dohodak jednak outputu, što proizilazi iz kružnog toka).

$$AS = Y.$$

S druge strane, agregatna tražnja je zbir različitih oblika potrošnje:

$$AD = C + I + G + E$$

Iz ovoga proizilazi da je:

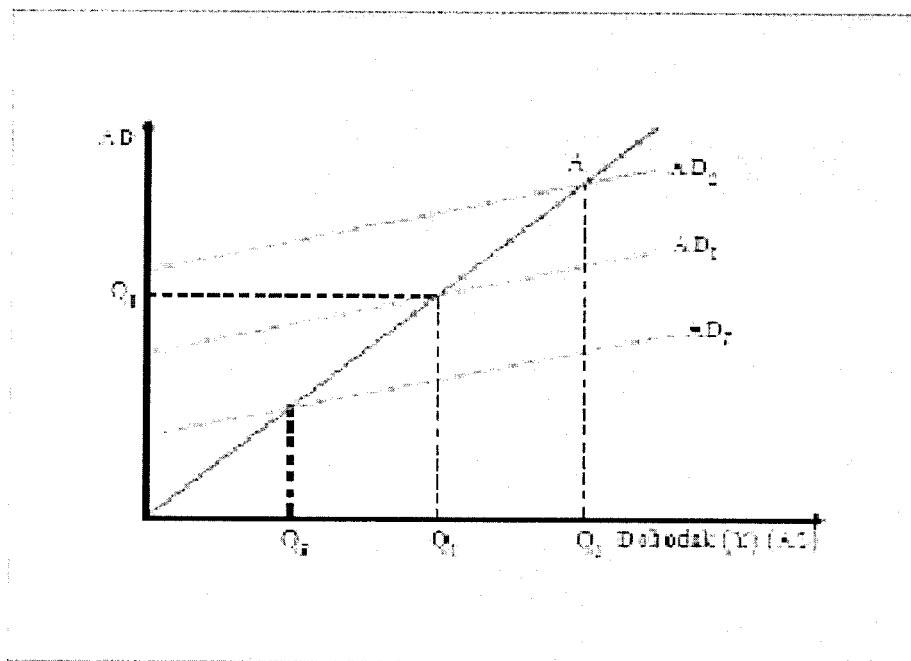
$$AS = AD$$

odnosno,

$$Y = C + I + G + E$$

Promenama u pojedinim od ovih oblika tražnje utiče se na nivo agregatne ponude, tj. na ekonomsku aktivnost.

Sledeći grafikon pokazuje osnovnu logiku Kejnzovog pristupa ekvilibrijumu:

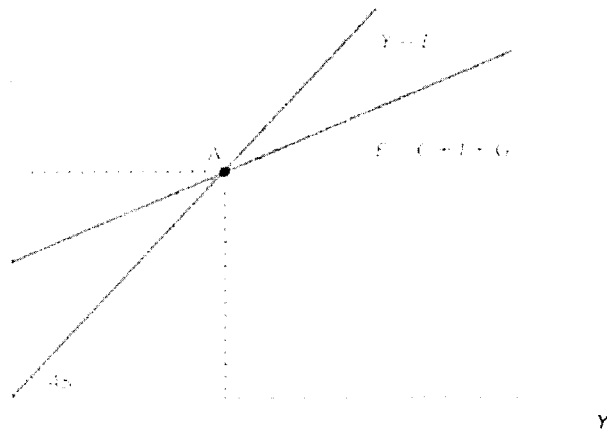
Grafikon 1. Keynesijanski ekvilibrijum

U grafikonu 1, vertikalna osa prikazuje agregatnu tražnju, dok apscisa pokazuje proizvodnju odnosno njene rezultate - nacionalni dohodak. Linija od 45° pokazuje skup tačaka na kojima postoji ravnoteža između AD i AS, odnosno tražnje i dohotka. Ukoliko je privreda trenutno u ravnoteži (tačka Q1), a puna zaposlenost je u tački Q2, to znači da u privredi postoji nezaposlenost faktora proizvodnje, odnosno neiskorišćenost kapaciteta i radne snage. U takvoj situaciji Kejnz npr. predlaže da se povećaju izdaci države (poveća državna potrošnja G). Povećanje državne potrošnje G podiže agregatnu tražnju na nivo AD2. Kad poraste tražnja, zalihe se smanjuju, a proizvođači povećavaju proizvodnju, proizvodnja i zaposlenost rastu i dohodak raste iz tačke Q1 u tačku Q2. Privreda ulazi u ravnotežu u tački pune zaposlenosti. Suprotan efekat postiže se ukoliko se smanji državna potrošnja, a agregatna tražnja padne na nivo AD3. Posledica je pad proizvodnje iz tačke Q1 u tačku Q3. Znači, za razumevanje logike ovih modela polazi se od toga da preko upravljanja tražnjom, njenom veličinom i strukturom, utičemo na proizvodnju.

Prema tome, Kejnz postavlja pitanje: kako da povećanjem tražnje ukupno, ili jednog oblika tražnje, da se poveća proizvodnja. Ovo je jednostavna logika da kapacitet tržišta određuje proizvodnju. „Ako uspeš da kreiraš tražnju, onda to odmah vuče proizvodnju“, kaže Kejnz. I taj deo je tačan. Sporno je, da li tu tražnju podstiče (povećava) mehanizam tržišta ili država, kako kaže Kejnz.

Svoju analizu Kejnz analitički vrši preko tzv. „Kejnzovog preseka“², odnosno dijagrama koji pokazuje pomeranje krive agregatne tražnje pod uticajem multiplikativnih efekata finalne tražnje.

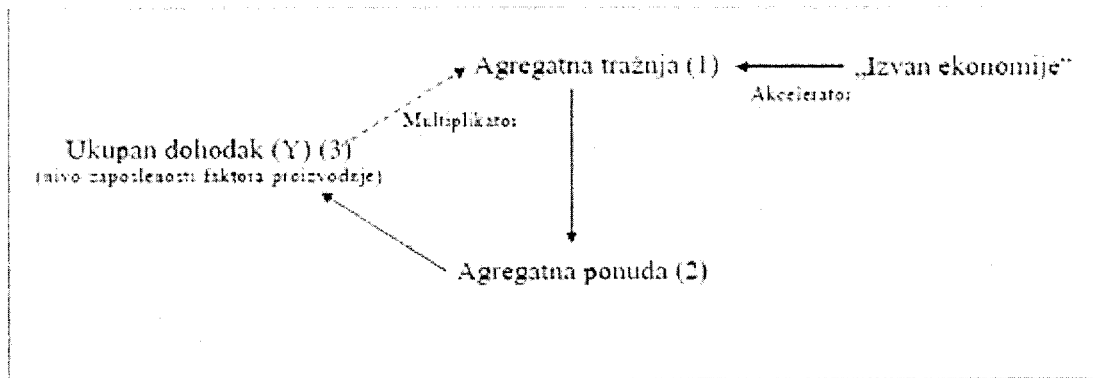
² Jednostavan model određivanja dohotka zasnovan na Kejnzovoj ideji po kojoj promene rashoda mogu imati multiplicitirajuće efekte na agregatni dohodak.

Grafikon 2. Kejnzijanski krst

Šezdesetih godina prošlog veka sa „Kejnzovog preseka“ prelazi se na IS-LM model, kao novi analitički okvir, koji je poslužio kao osnova za analitički okvir AD-AS.

Mehanizam ovog prenošenja uticaja od tražnje ka proizvodnji može se grafički prikazati na sledeći način. Odnosno, to je odgovor na pitanje: šta utiče na nivo proizvodnje u ekonomiji?

Grafikon 3. Kejnzijanski model

Znači, ideja je da tražnja utiče na ponudu (npr. plate, cene), tok 1-2, a ova na nivo zaposlenosti faktora proizvodnje (nivo Y - dohodak proizvodnje). Odnosno, usled neke promene „izvan ekonomije“ povećava se potreba za nekim robama (npr. topovima u slučaju rata). To je dejstvo akceleratora - činilac iz spolja ubrzava ekonomiju i ekonomski sistem („duva u leđa ekonomskog sistema“). Tako dolazimo u tačku 1. Povećanje tražnje će izazvati povećanje npr. plata u industriji (tačka 2). Povećanje plata, kroz veću motivisanost povećava proizvodnju (Y), tačka 3. Povećani dohodak multiplikativno utiče na povećanje tražnje za nekim robama, jer veći dohodak (Y) povećava kupovnu snagu.

Već je napomenuto da je Kejnz u okviru analize tražnje posebno analizirao funkciju potrošnje. Posredstvom funkcije potrošnje doveo je u odnos potrošnju svih privatnih dobara i usluga u odnos sa nivoom agregatnog dohotka. Potrošnju je definisao kao funkciju dohotka: $C = f(Y)$, gde C označava obim potrošnje, Y agregatni dohodak, a f funkcionalnu zavisnost. Potrošnja je, što je Kejnz dobro znao, u tesnoj zavisnosti i od mnoštva drugih, nedohodovnih, faktora: očekivanih cena, korisnosti štednje za buduću potrošnju nasuprot sadašnjoj potrošnji, očekivanom dohotku, običaja, institucija, itd. Međutim, ove varijable svesno je smatrao konstantnim da bi mogao da ispita zavisnost potrošnje od dohotka. Kejnz je pošao od logične pretpostavke da se dohodovni prihodi mogu trošiti ili štedeti, pa je stoga i agregatnu štednju posmatrao kao funkciju dohotka.

Analizom međuzavisnosti potrošnje i dohotka Kejnz je ustanovio da se prosečna sklonost potrošnji smanjuje sa smanjivanjem dohotka. U isto vreme utvrdio je da granična sklonost potrošnji, tj. odnos promene potrošnje prema inkrementalnoj promeni dohotka (DC/DY) ostaje konstantna. Na osnovu toga je definisao i prosečnu i graničnu sklonost štednji, s tim da se prosečna veličina povećava sa porastom dohotka dok granična sklonost štednji ostaje konstantna. Svaka promena sklonosti potrošnji dovodi do promena funkcija potrošnje i štednje. Do sličnih promena u ovim funkcijama dovodi i efekat nedohodovnih faktora (ukusi, cene i sl.).

Iz navedenih relacija Kejnz je izvukao fundamentalnu zakonitost po kojoj sa porastom dohotka stanovništvo iako povećava svoju potrošnju, povećava je razmerno manje od porasta dohotka. Indikator granične sklonosti potrošnji pokazuje kako će se priraštaj dohotka podeliti na tekuću potrošnju i štednju. Iz ovog Kejnzovog zakona o sklonosti potrošnji proističe jedna važna posledica. Budući da ukupan dohodak mora biti jednak zbiru ukupne potrošnje, a ova opet ne troši sav dohodak, onda ukupan dohodak mora biti jednak izdacima za tekuću potrošnju i još neki ostatak. Taj ostatak su investicije. Iz toga proizilazi da je dohodak jednak potrošnji plus investicije: $Y = C + I$. S obzirom, što je ranije već navedeno, na to da je Kejnz smatrao da nivo dohotka određuje nivo zaposlenosti izlazi da obim potrošnje i investicija određuju nivo zaposlenosti, a marginalna sklonost potrošnji određuje raspodelu dohotka na potrošnju i investicije. I ovo je važan Kejnzov doprinos ekonomskoj nauci: uz datu marginalnu sklonost potrošnji postoji tesna međuzavisnost između zaposlenosti, potrošnje i investicija. Međuzavisnost se ogleda u ostvarivanju ravnotežnog dohotka za svaki nivo investicija, s tim da u ovom zatvorenom kružnom sistemu odnosa Kejnz nije definisao koja od varijabli je zavisna, a koja nezavisna promenljiva. Iako to nije eksplicitno definisao, iz njegove doktrine proizilazi jedna važna posledica: teorijski mogu postojati različiti nivoi dohotka i zaposlenosti i da svi ti nivoi budu ravnotežni, odnosno da postoji ravnotežni nivo dohotka u uslovima nepotpune zaposlenosti.

Uloga investicija

U analizi investicija Kejnz je uveo dva izvora izdataka: izdaci za potrošnju i za investicije. Upoređujući ove dve vrste izdataka, zaključio je da su izdaci za potrošnju daleko postojaniji od izdataka za investicije. Naime, smatrao je da na investicionu potražnju, osim kamatne stope, utiče veliki broj faktora, među kojima posebno ističe očekivane prinose i hirovite psihološke faktore.³ Kada čovek investira, on po Kejnzu „kupuje pravo na niz budućih neto prihoda, koje očekuje od prodaje dotične investicije za vreme dok ona traje“⁴. Odnos između budućeg prinosa jedinice kapitala troškova proizvodnje te jedinice Kejnz naziva „marginalna produktivnost kapitala“. Različite vrste kapitalnih dobara imaju različite nivoe marginalne produktivnosti, najveću od tih marginalnih produktivnosti uzima kao „marginalnu produktivnost kapitala uopšte“. Porast investicija smanjuje marginalnu produktivnost zbog dva faktora: opadanja budućih prihoda i porasta

³ Bitno je napomenuti da pod očekivanim prinosisima od investicija Kejnz misli na psihološka očekivanja, te u tom smislu i očekivane prinose on podvodi pod psihološke faktore.

⁴ J. M. Keynes: „Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca“, str. 247.

troškova proizvodnje dodatnih količina kapitalnih dobara. Dovodenjem u odnos količine investicija i korespondirajuće marginalne produktivnosti kapitala Kejnz definiše „presek investicione potražnje“, odnosno „presek marginalne produktivnosti kapitala“. Ovaj presek, po Kejnzu, ima istu ulogu kao i profitna stopa u sistemu klasičara, odnosno, utiče na investicije te spada u faktore koji opredeljuju nivo investicija.

Od brojnih faktora koji utiču na investicije, Kejnz posebno izdvaja ljudsko stanovište o držanju gotovine, čime se usprotivio i teoriji marginalista i klasičara, a uspostavio vezu sa teorijom ekonomskih fluktuacija. Po njegovoj teoriji „novac je spona između sadašnjosti i budućnosti“, te u tom smislu najvažnije svojstvo novca u ekonomskom sistemu predstavlja „bogatstvo, kod kog je premija za likvidnost uvek veća od troškova držanja“.⁵ Deo svoje analize Kejnz posvećuje ispitivanju zašto se daje prednost gotovini, ali ovaj deo njegove doktrine ne daje novine, jer problem potražnje za novcem kao „blagom“ standardno je polazište u svakoj monetarnoj teoriji. Ono što je važno, jeste Kejnzovo povezivanje pojma novca sa teorijom kamatne stope i zaposlenosti, i on to naziva davanje prednosti gotovini. Protiveći se vladajućim teorijama o kamatnoj stopi kao ceni kapitala koja se utvrđuje na nivou presečišta ponude i tražnje za novcem, Kejnz smatra da je kamatna stopa u biti monetarna pojava. Po njemu, kamata nije nagrada od „čekanja“, već nagrada za nenagomilavanje novca, odnosno nagrada za odricanje od gotovine. Stoga na kamatnu stopu utiče količina novca i stanje davanja prednosti gotovini.

Prema tome, Kejnzova teorija dokazuje da na nivo investicija utiču marginalna produktivnost kapitala i kamatna stopa. Ako su ove dve kategorije takve veličine da ne stvaraju „pravi“ nivo investicija, ravnoteža se može postići na nivou koji je niži od pune zaposlenosti. Ukoliko bi u ovim uslovima bila ostvarena puna zaposlenost to bi izazvalo inflacioni pritisak i uticalo na smanjenje realnog narodnog dohotka.

Kejnz nije dalje analizirao ovaj problem već je prešao na analizu odnosa marginalne produktivnosti kapitala i kamatne stope. Naravno, opterećen privrednom depresijom, on posebno analizira odnos ovih kategorija u uslovima oživljavanja investicione aktivnosti. U takvim uslovima raste marginalna produktivnost kapitala do određenog nivoa, a nakon te tačke marginalna produktivnost kapitala počinje da opada. Prema tome, neprekidne promene u nivou investicija, koje izaziva stalno promenljiva marginalna produktivnost kapitala (profitna stopa) sa dugoročnom tendencijom opadanja, čine srž Kejnzove teorije. No, pitanje koje postavlja Kejnz jeste kolike će promene u zaposlenosti izazvati promene u investicijama. U ovu analizu Kejnz uvodi pojam investicionog multiplikatora koji je definisao R. F. Kan, i tumači da promene u zaposlenosti zavise od ovog multiplikatora. Investicioni multiplikator je nešto drukčiji naziv za sklonost potrošnji.⁶ Tokom privrednog razvoja ne smanjuje se samo marginalna produktivnost kapitala već i investicioni multiplikator, te ove promene ne samo da utiču na manji obim investiranja, već i na stvaranje sve manje zaposlenosti.

Drugi faktor koji opredeljuje investicije je kamatna stopa. U uslovima depresije kamatna stopa neće dovoljno opadati da bi mogla sprečiti nepovoljne efekte pada marginalne produktivnosti kapitala na investicije. Odnosno, kamatna stopa neće opasti dovoljno nisko da bi se mogao održati onaj nivo investicija koji obezbeđuje punu zaposlenost. Ovaj stav Kejnz je izveo iz uverenja o kamatnoj stopi kao monetarnoj kategoriji. Pošto kamatna stopa zavisi od količine novca i davanja prednosti gotovini, faktori koji utiču na promene ovih kategorija ne deluju na pad kamatne stope u tolikoj meri da bi osigurali nivo investicija potreban za „punu zaposlenost“. Investira se dotle dok se marginalna produktivnost kapitala ne izjednači sa kamatnom stopom. Prema tome, na dugi rok, investicije se povećavaju, a marginalna produktivnost kapitala opada. Relativna fiksnost kamatne stope narušava ovu dugoročnu tendenciju i ograničava investicije čime Kejnz dokazuje da se ravnoteža ostvaruje na nivou nižem od pune zaposlenosti. Šta više, on smatra da je postizanje pune zaposlenosti malo verovatno.

⁵ J. M. Keynes: „Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca, str. 293.

⁶ R. F. Kan je definisao investicioni multiplikator kao recipročnu vrednost od jedan minus marginalna sklonost potrošnji: $k = 1/(1 - DC/DY)$

Uloga novca i zamka likvidnosti

Neoklasični ekonomisti su se pridržavali dobro znane teorije o novcu, tzv. kvantitativne teorije novca. Sam Kejnz se u početku svog akademskog života pridržavao kembridžske verzije kvantitativne teorije novca. Kvantitativna teorija je insistirala na držanju novca za transakcione svrhe. Kejnz se nije protivio shvatanju da stanovništvo drži novac za transakcione potrebe, odnosno da je transakciona potražnja pozitivno povezana sa dohotkom. Međutim, on je tvrdio da pojedinci drže novac zbog još jednog važnog razloga – radi špekulacija na tržištu obveznica, čime je uveo funkciju preferiranja likvidnosti.

Funkcija likvidnosti pokazuje potražnju društva za novcem radi špekulativnih razloga. Povećanje nominalnog fonda novca izaziva pad kamatne stope do određene tačke. Nakon te tačke svako dalje povećanje fonda novca ne utiče na pad kamatne stope, te funkcija likvidnosti postaje beskonačno elastična (vodoravna) i od te tačke počinje zamka likvidnosti. Alternativa društvu je držanje obveznica ili držanje novca. Prema Kejnzu, kod visokih kamatnih stopa, koje znače niske cene obveznica, pojedinci preferiraju držanje obveznica. Međutim, padanjem kamatne stope rastu cene obveznica, te njihovo kupovanje postaje sve manje privlačno. Prinos na obveznice postaje sve niži i niži, prodavanje obveznica postaje sve privlačnije, te pojedinci preferiraju da drže sve više sredstava u novčanom obliku. U *Opštoj teoriji...* Kejnz je tvrdio da bi kamatna stopa mogla pasti tako nisko, a cene obveznica porasti tako visoko, da navodi na verovanje kako je investiranje u obveznice nepovoljno. Tako bi svi nastojali da drže likvidniju aktivu, tj. novac za špekulativne potrebe i tako bi upadali u zamku likvidnosti.

Kejnzova genijalnost se ogledala u tome što je teoriju zamke likvidnosti povezo sa monetarnom politikom i njenom efikasnošću. Naime, on je tvrdio da iako kamatnu stopu određuje kombinacija realnih i monetarnih faktora, postojanje špekulativne potražnje za novcem znači da mehanizam kojim novac utiče na dohodak i zaposlenost nije tako jednostavan i predvidiv kao što su verovali klasični ekonomisti. Jedan od glavnih uticaja novca na potrošnju, dohodak i zaposlenost ostvaruje se njegovim uticajem na kamatne stope. Niže kamatne stope znače, *ceteris paribus*, viši nivo investicija i potrošnje, a samim tim i zaposlenosti.

S obzirom na situaciju zamke likvidnosti Kejnz je zaključio da je monetarna politika bespomoćna u odnosu na depresiju i nezaposlenost. Naime, Kejnz je smatrao da su cene nefleksibilne „nadole“. Postojanje raznih vidova monopola sprečava padanje cena čak i u uslovima pada agregatne tražnje. Pitanje je šta bi bilo kad bi cene bile fleksibilne „nadole“. Kejnz je verovao da bi pad cena uz konstantan nominalni fond novca povećao realni fond novca što bi izazvalo pad kamatnih stopa i povećanje investicije. Ako društvo nije u zamci likvidnosti, povećali bi se agregatna tražnja, dohodak i zaposlenost. Ovaj efekat se često naziva *Kejnzovim efektom*.

Na kraju ovog dela rada, treba naglasiti da su njegovi naslednici, „kejnzijanci“, više verovali od samog Kejnza u teoriju zamke likvidnosti. Zbog toga su oni podržavali snažnu fiskalnu politiku, nasuprot isključivom oslanjanju na monetarnu politiku.

Uloga države u ekonomskoj politici

Iz celokupnog prethodnog teksta lako je zaključiti da Kejnz nije smatrao da ekonomski mehanizmi privatnog sektora pružaju rešenje problema dugoročne nezaposlenosti. Ravnoteža može postojati samo kod nepotpune zaposlenosti. Nadnice i cene koje bi bile fleksibilne „nadole“ ne garantuju punu zaposlenost. Zbog drugih ograničenja, tj. specijalnih oblika špekulativne tražnje za novcem i funkcije investiranja, upotreba instrumenata monetarne politike nije efikasan odgovor. Kejnz je na osnovu svojih teorijskih razmatranja tvrdio da država treba da koristi svoje instrumente za oporezivanje i trošenje kako bi uticala na privredni ciklus. Naime, smatrao je da je državno trošenje direktna injekcija javnih ulaganja u tok dohotka. Državno trošenje se može finansirati oporezivanjem koje bi smanjilo ličnu potrošnju, ali za iznos manji od poreza.

Kao drugi izvor finansiranja on predlaže prodaju državnih obveznica. Na osnovu uticaja na generisanje dohotka i zaposlenosti treba proceniti koje instrumente koristiti u cilju postizanja ekonomske stabilnosti.

Kejnz nije verovao u „deficitarno finansiranje“ već u celovit plan fiskalne politike i jačanje stabilizatora, tj. država mora biti spremna za stvaranje uslova pune zaposlenosti. I ovo je najjezgrovitija Kejnzova poruka.

Završni komentar – Kejnzovo nasleđe

Nesavršenost funkcionisanja najrazvijenijih tržišta početkom 20. veka istaklo je potrebu da država svojim merama spreči nastajanje kriza sa pogubnim posledicama. Kejnz je svojim radom razvio teorijsku osnovu državnog intervencionizma, koja je na bar doktrinarnom nivou preovlađivala sve do sedamdesetih godina 20 veka. U isto vreme sa Kejnzovom teorijom razvijena je i teorija ograničene odnosno monopolističke konkurencije, sa novom analizom tržišta koja je utvrdila postojanje novih tržišnih struktura, ukazala na njihovu nesavršenost i prisustvo ekonomskih neracionalnosti na mikro nivou ekonomskog delovanja.

Međutim, naftni šokovi, krize i recesije sedamdesetih godina pokazali su da kenzijska doktrina i njeni instrumenti nisu više u stanju da efikasno reše novonastale probleme (npr. stagflaciju - pad proizvodnje uz istovremeno povećanje inflacije), pa su ponovo oživele ideje liberalizma. Monetarna teorija dovodi u pitanje efikasnost kenzijske državne intervencije u privredi. Po njoj intervencija treba da sadrži samo čvrstu monetarnu politiku, a ostalo treba prepustiti tržištu koje će svojom samoregulacijom ostvariti osnovni cilj, stabilnost opšteg nivoa cena. Razvijaju se neoliberalne ekonomske teorije – ekonomija ponude *supply-side economics* i škola racionalnih očekivanja *rational expectations*. Pažnja se sa agregatne tražnje i fiskalne politike okreće agregatnoj ponudi i monetarnoj politici. Početak 21. veka karakteriše ubrzanje procesa globalizacije čija je ekonomska suština produkt neoliberalne ekonomske doktrine.

Kejnzovo delo je dovelo i do gotovo potpunog teorijskog rasepa ekonomske nauke na mikro i makro ekonomiju. Prvi korak u prevazilaženju ovog rasepa učinjen je već 193. g. Neposredno nakon pojavljivanja *Opšte teorija zaposlenosti, kamate i novca*. Rasep je pokušao da pomiri J. Hiks radom „G. Kejnz i klasičari“ (*Mr. Keynes and the Classics*). U ovom radu Hiks, koji je 1972. g. dobio i Nobelovu nagradu⁷, uvodi IS-LM model pomoću kojega tumači Kejnzovu makroekonomiju. Ovo tumačenje predstavlja okosnicu tzv. neoklasične-kejnzijanske sinteze koja postaje vodeća ekonomska misao u ekonomskoj politici posle Drugog svetskog rata, a naročito tokom pedesetih, šezdesetih i sedamdesetih godina 20. veka, i to posebno u SAD.

Kejnz nije doživeo da vidi ogroman uticaj svojih ideja, ali je bez sumnje uzburkao vode ekonomskih ideja i teorija i ostavio u nasleđe ekonomske teorije koje će za još dugi vremenski period biti predmet izučavanja i kontroverzi.

Literatura

- [1] Ekulund, R. B. Jr., Hebert, R. F., (1997) *Povijest ekonomske teorije i metode*, Zagreb, Mate d. o. o.
- [2] Kaluderović, J., (2005) *Kejnz ili Mizes: Ko je u pravu kada su biznis ciklusi u pitanju?*, Zbornik radova „Preduzetnička ekonomija“, Podgorica, Ekonomski fakultet
- [3] Kejnz, J. M., (1987) *Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca*, Zagreb, CEKADE

⁷ Hiks je dobio Nobelovu nagradu zajedno sa Kenetom Erouom „za pionirske doprinose teoriji opšte ekonomske ravnoteže i ekonomike blagostanja“. Niko ne spori da su se ove ideje razvile upravo na Kejnzovom teorijskom doprinosu ekonomskoj nauci.

- [4] Mankiw, G., (2005) *Makroekonomija*, Novi Sad, CEKOM Books
- [5] Roll, E.,(1957) *Povijest ekonomske misli*, Zagreb, Kultura
- [6] Vukotić, V., (2001) *Makroekonomski računi i modeli*, CID, Podgorica
- [7] Šoškić, B.,(1983) *Ekonomske doktrine: Razvoj i osnove savremene ekonomske misli*, Savremena administracija, Beograd
- [8] Wright, M. H., Russell J. R.: „*The Socio-Economic Philosophies of Adam Smith John Maynard Keynes: A Biblical Critique*“, n. a.